

Асилова А.С.,
Берстембаева Р.К.,
Аймурзина Б.Т.

**Қазақстандық банктердің
несиелік портфельдерінің
сапасын талдау**

Мақалада еліміздегі банк секторын одан әрі дамыту бойынша екінші деңгейдегі банктердің несиелендіру жағдайы, сондай-ақ несиелік портфельді сапалы басқару мәселелері қарастырылған. Қазақстанның екінші деңгейдегі банктерінің несиелік портфельінің сапасын басқару негізінде қазіргі таңдағы несие саясатының өзгеру жағдайы талданды. Талдауда Қазақстан Ұлттық банкінің несиелік портфельдерді сапалы басқару бойынша деректері келтірілген. Сонымен қатар қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасының банк секторындағы несиелік портфельдің сапасы және несиелеу субъектілері бойынша несие саясатының өзгеруінің негізгі басымдықтары көрсетілген. Несиесаясаты мен несиелік портфельдердің сапасын жетілдірудің бағыттары және ондағы мәселелерді шешу жолдары ұсынылды. Басқарудың тиімді элементтерінің бірі: несиесаясаты мен оның жақсы дамуы, яғни несиелік портфельді сапалы басқару мәселелері ерекше маңызға ие. Осыған байланысты Қазақстанның екінші деңгейдегі банктерінің несиелік портфельдерінің сапасын анықтау қажеттілігі туындады.

Түйін сөздер: несиелік портфель, проблемалық несиелер, тәуелсіз бағалау компаниясы, несиелік портфельдің сапасы, несиелік тәуекел деңгейі.

Assilova A.S.,
Berstembayeva R.K.,
Ajmurzina B.T.

**Analysis of the quality of credit
portfolios of Kazakhstan banks**

The article discusses the state of lending banks on the further development of the banking sector in our country, and also the quality of the loan portfolio. Analyzes the state change of the credit policy is currently based on control of the quality of the loan portfolio of second tier banks of Kazakhstan. In the analysis of the data of the National Bank of Kazakhstan on quality control of credit portfolio. And also indicates the current quality of the loan portfolio of the Republic of Kazakhstan and the main priorities of the changes in credit policy in the dynamics of lending in the banking sector. Proposed solutions to problems and ways of improvement of credit policy and loan quality. One of the elements of effective management: credit policy and its development, i.e. the quality of the loan portfolio is of particular importance. In this connection there is a need to determine the quality of loan portfolios of second tier banks of Kazakhstan.

Key words: loan portfolio, problem loans, the company the independent evaluation, the quality of the loan portfolio, the level of credit risk.

Асилова А.С.,
Берстембаева Р.К.,
Аймурзина Б.Т.

**Анализ качества
кредитных портфелей
казахстанских
банков**

В статье рассмотрено состояние кредитования банками второго уровня банковского сектора, а также вопросы управления качеством кредитного портфеля. Проанализировано состояние изменения кредитной политики в настоящее время на основе управления качеством кредитного портфеля банков второго уровня Казахстана. В анализе приведены данные Национального банка Казахстана по управлению качеством кредитного портфеля. А также указано нынешнее состояние качества кредитного портфеля Республики Казахстан и основные приоритеты изменения кредитной политики по субъектам кредитования в банковском секторе. Предложены пути решения проблем и направления совершенствования кредитной политики и качества кредитных портфелей. Одним из элементов эффективного управления является кредитная политика, в том числе управление качеством кредитного портфеля. В связи с чем возникает необходимость в определении качества кредитных портфелей банков второго уровня Казахстана.

Ключевые слова: кредитный портфель, проблемные кредиты, компания по независимой оценке, качество кредитного портфеля, уровень кредитного риска.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда Университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

*E-mail: aijan@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕЛІК ПОРТФЕЛЬДЕРІНІҢ САПАСЫН ТАЛДАУ

Банктік несие өзінің маңызды ерекшеліктерін сақтай отырып, сандық және сапалық өзгерістерге ұшырайды. Олардың біреуі қарыз мәмілесінің қатысушыларымен байланысты. Бір жағынан, қарыз капиталын беруді банктерден басқа әртүрлі мекемелер (қаржылық компаниялар, өзара несие банктері) жүзеге асырады. Екінші жағынан, қарыз алушылардың құрамы өзгереді. Қарыз алушылар – несиелік-қаржылық мекемелер, тұрғындар, үкімет, жергілікті үкімет органдары болып табылады.

Еліміздегі банк жүйесі несие көлемінің тұрақты өсуімен сипатталады. Сапалы несие портфельін қалыптастыру банк үшін ең негізгі мақсат болып табылады, ал банктің несие операцияларын басқару қызметі жетістіктерге жеткізеді.

Көптеген нарықтарда банктердегі несиелерді сапалы басқару үшін объективті қиындықтармен сипатталатын экономикалық жағдайларда әрекет етуге тура келетіні еш күмән туғызбайды, мұндай басқаруды нығайтудың маңыздылығы жоғары [1].

Қазіргі таңдағы елімізде 35 екінші деңгейдегі банктер бар, олардың ішінде 16 банк шетелдің қатысуымен, оның ішінде 14 еншілес банктер. Екінші деңгейдегі банктердің активтері 2015 жылы 1 қазандағы жағдай бойынша 21046,5 млрд. теңге (2015 жылдың басында 18239,0 млрд. теңге), 2015 жылдың басынан өсуі – 15,4% болды. Активтер құрылымындағы ең көп үлесті (жиынтық активтердің 62,2%-і) 14350,1 млрд. теңге сомасындағы несиелік портфель алады (2015 жылдың басында 14184,4 млрд. теңге), 2015 жылдың басынан өсуі – 1,2% болды. Заңды тұлғаларға қарыздар несиелік портфельдің 45,3% үлесімен 6494,3 млрд. теңге (2015 жылдың басында 7016,2 млрд. теңге немесе несие портфельінің 49,5%), 2015 жылдың басынан төмендеуі – 7,4% болды. Жеке тұлғаларға қарыздар несиелік портфельінің 27,0% үлесімен 3876,9 млрд. теңге (2015 жылдың басында 3707,9 млрд. теңге немесе несие портфельінің 26,1%), 2015 жылдың басынан өсуі – 4,6% болды. Тұтынушылық қарыздар несиелік портфельінің 18,7% үлесімен 2679,6 млрд. теңге (2015 жылдың басында 2639,9 млрд. теңге немесе несие портфельінің 18,6%), 2015 жылдың басынан өсуі – 1,5% болды. Шағын және орта бизнеске қарыздар несиелік портфельінің 126,4% үлесімен 3786,7 млрд. теңге (2015 жылдың басында 3248,1 млрд. теңге немесе несиелік портфель-

дің 22,9%), 2015 жылдың басынан өсуі – 16,6% болды. NPL – жұмыс істемейтін қарыздар (90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар) несиелік портфельдің 9,2% үлесімен 1315,7 млрд. теңге (2015 жылдың басында 3340,2 млрд. теңге немесе несиелік портфельдің 23,5%) болды. Несиелік портфель бойынша провизиялар 1516,1 млрд. теңге немесе несиелік портфельдің 10,6% мөлшерде (2015 жылдың басында 3569,8 млрд.

теңге немесе несиелік портфельдің 25,2%) қалыптасты.

Макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша банк секторы активтерінің ЖІӨ-дегі үлесі – 58,7%, несиелік портфельінің ЖІӨ-дегі үлесі – 34,7% болды. Банк секторының шоғырлануы бойынша 5 ірі банктердің ЕДБ активтеріндегі үлесі – 58,7%, 5 ірі банктердің несиелік портфельінің үлесі – 62,0% болды [2].

1-кесте – Қазақстан Республикасының банк секторындағы несиелік портфельдің сапасы

№	Көрсеткіштер	2013 жылдың желтоқсаны		2014 жылдың желтоқсаны		2015 жылдың қазаны	
		Негізгі борыш сомасы, млрд. тг	Жиынтығында %-пен	Негізгі борыш сомасы, млрд. тг	Жиынтығында %-пен	Негізгі борыш сомасы, млрд. тг	Жиынтығында %-пен
1	Банктік қарыздар, оның ішінде	13260,4	100	14361,4	100	14350,1	100
2	Негізгі борыш немесе есептелген сыйақы бойынша мерзімі өткен берешек жоқ қарыздар	8534,1	64,4	9952,6	69,3	12099,1	84,3
3	1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	287,3	2,2	439,4	3,1	620,6	4,3
3	31 күннен 60 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	141,9	1,1	107,4	0,7	194,0	1,4
4	61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	139,4	1,1	81,4	0,6	120,5	0,8
5	90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	4157,7	31,4	3780,7	26,3	1315,7	9,2
6	ХҚЕС бойынша провизиялар	4598,0	34,7	4104,2	28,6	1516,1	10,6
7	90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды ХҚЕС бойынша провизиялармен жабу коэффициенті	110,6		108,6%		115,2%	

2015 жылды алдыңғы кезеңмен салыстырғанда сұраныс пен ұсыныстың өсу үрдісінің баяулауы байқалды. Корпоративтік сектор үшін несиелердің қолжетімділігі басым түрде ірі бизнесте төмендеуін жалғастыруда. Тұтынушылық несиелік банктер үшін несиеленудің басым түрі болып отырғандығына қарамастан, несиелену талаптарын, оның ішінде кепілсіз, сол сияқты кепіл қарыздары бойынша пайыздық мөлшерлемелерді арттыру жолымен елеулі қатаңдату байқалып отыр, ал ипотекалық несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі байқалды.

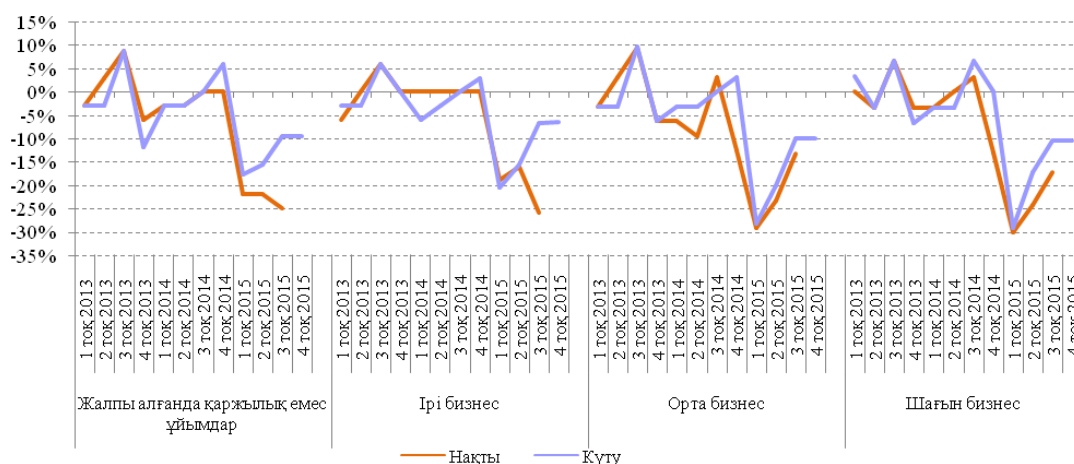
Банктердің бағалауы бойынша, сыртқы және ішкі нарықтардағы жоғары шиеленіс жағда-

йында жекелеген қарыз алушылардың қаржылық жағдайдың нашарлауы, сондай-ақ мерзімін кейінге қалдырудың өсуі күтіліп отыр, бұл банктердің несиелік портфельінің сапасына қысым көрсетеді. Сонымен қатар, банктер несиелік портфельі сапасының жақсаруын проблемалық несиелерді баланстан тыс есепке шығару процесінің жылдамдатылуымен байланыстырып қоймай, сондай-ақ несиеленуді ынталандыруға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар жұмысының кеңеюімен де байланыстырады.

Банктердің бағалауы бойынша, теңге өтімділігінің жетіспеуімен байланысты сақталып отырған жағдай банктер талаптарын қатаңдат-

ты. Жылдың соңына дейін банктердің несие саясатының жұмсаруы күтіліп отырған жоқ, не-

сиелік ресурстарға сұраныстың төмен деңгейі сақталады (1-сурет).

1-сурет – Несиелеу субъектілері бойынша несие саясатының өзгеруі

2015 жылы көптеген банктердің несие саясатының айтарлықтай өзгермеуіне қарамастан, жекелеген банктер бизнеске қатысты оны қатаңдату жалғастыруда. Банктердің бағалауы бойынша, респонденттердің 75%-ы несие саясатын бұрынғы қатаң режимде сақтады, ал банктердің 25%-ы саясатты қатаңдату қалады.

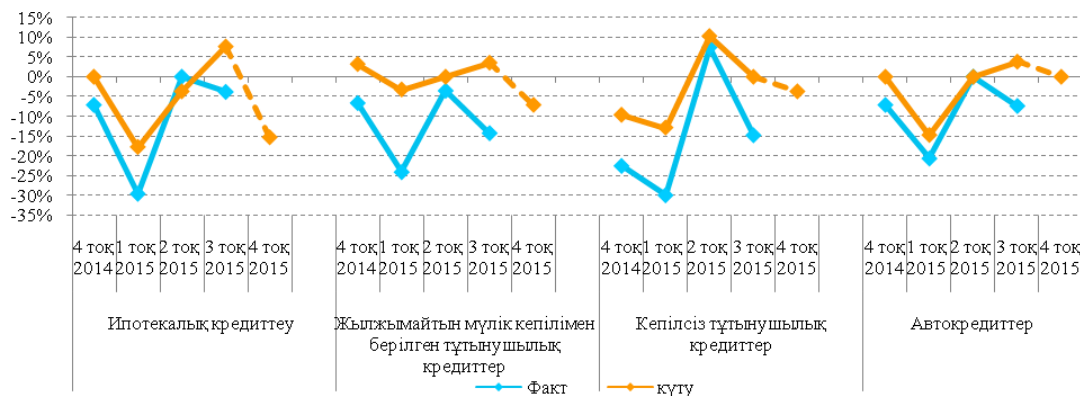
Банктердің бағалауынша, теңгенің 2015 жылғы тамыздағы валюталық бағамының түзетілуіне, сондай-ақ банк секторындағы өтімділік тәуекелінің өсуіне байланысты 2015 жылғы 2-тоқсандағы зерттеу барысында атап өтілген қаржылық емес ұйымдар тарапынан сұраныстың өсу болжамы 3-тоқсанда орындалмады.

Сауда және көрсетілетін қызметтер секторындағы кәсіпорындар тарапынан айналым қа-

ражатына деген сұраныс сақталды, бұл ретте компаниялар тарапынан негізгі құрал-жабдықтарды қаржыландыру үшін, сондай-ақ мерзімінің ұзақ және құнының жоғары болуына байланысты коммерциялық жылжымайтын мүлікті сатып алуға арналған несиелерге деген сұраныс айтарлықтай төмендеді.

Нәтижесінде жекелеген банктер несие саясатын қатаңдатты, ал банктердің негізгі бөлігі несие саясатының қолданыстағы қатаң өлшемдерін сақтап қалды.

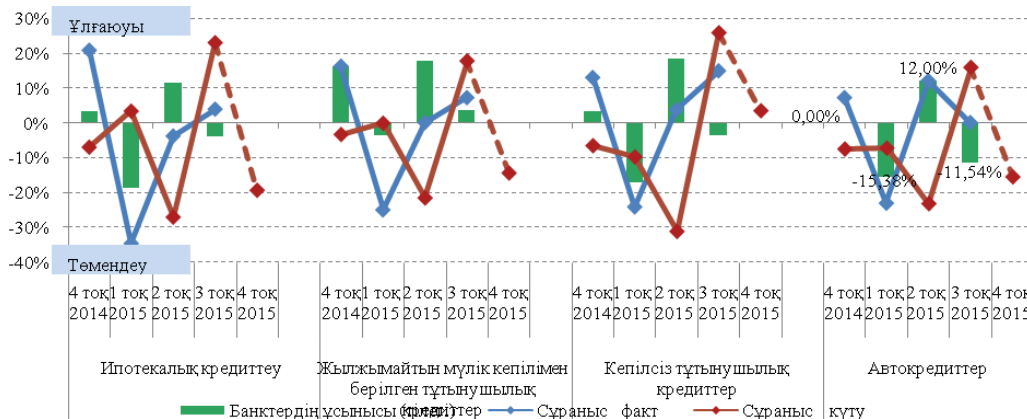
Жалпы бөлшек несиелеуге қатысты несие саясаты 2015 жылы көптеген банктерде (70%-дан астам) бұрынғы қатаң деңгейде қалды, бұл ретте, кейбір банктердің бағалауынша, несие саясатын қатаңдату көбіне тұтынушылық несиелеуге әсер етті.

2-сурет – Банктердің несие саясатының өзгеруі

Кепілсіз несиелердің жоғары кірістілігіне қарамастан, банктердің көпшілігі осы өнімдер бойынша комиссиялардың пайыздық мөлшерлемелерін, кепілсіз несиелер бойынша да, автонеиелер бойынша да скорингті елеулі қатаңдата отырып ұлғайтуға мәжбүр екендіктерін мәлімдеді. Несие бойынша төлемдердің ай са-

йынғы кіріске ара қатынасы, кепілмен қамтамасыз етілген несиелерді өтеу сияқты өлшемдерді қосымша қатаңдатылды. Бұл факторлар несиелерге қолжетімділікті төмендетуге және банктердің 2015 жылғы сұраныс деңгейінің төмендеуі бойынша банктердің теріс болжамдарына әсер етті.

3-сурет – Несиелерге сұраныс пен ұсыныстың өзгеруі

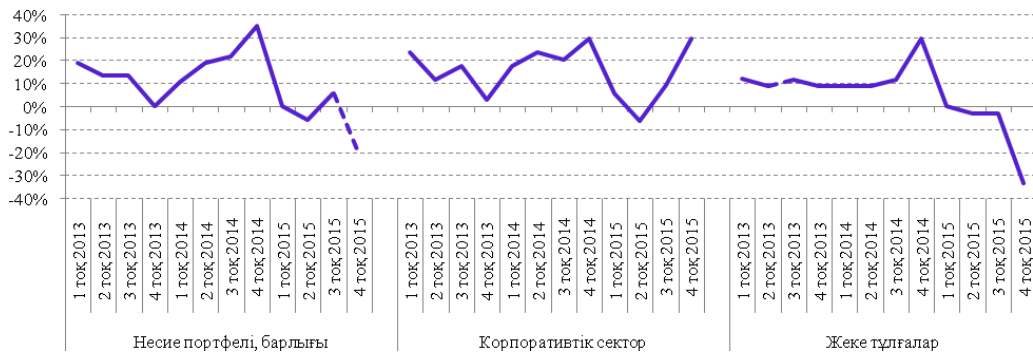
Банктердің бағасы бойынша, қарыз алушылардың төлемге қабілеттілігінің нашарлауы, ақша нарығындағы өтімділіктің өте тапшы болуы, экономикалық жағдайдың белгісіздігі банктердің бөлшек несиелеу бойынша несиелік саясатын қатаңдатуға әсер еткен негізгі факторлар болып табылады.

Несиелік портфельдің сапалы өсуі мақсатында және тиісінше несиелік тәуекелдердің ықтимал өсуін ұстап тұру үшін жекелеген банктер 2015 жылғы несиелеудің барлық өнімдері бойынша несиелік саясатты, әсіресе ипотека бойынша қатаңдатуды жалғастыруды жоспарлап отыр. Сонымен, банктердің 23%-ы ипотека бойынша, сондай-ақ респонденттердің 13%-ы – тұтынушылық несиелер бойынша несиелік саясатты қатаңдатуды күтуде, банктердің басым бөлігі несиелеудің бұрыннан бар параметрлерін сақтауды жоспарлауда. 2015 жылы тәуекелдердің өсуі байқалды. Теңгемен өтімділіктің тапшылығы және несиелік портфельдің сапасы да банк секторы үшін өзекті проблема болып қалуда. Несиелік портфель сапасының нашарлауы негізінен жеке тұлғалардың портфелі бойынша күтіледі. Осыған байланысты банктер жыл соңына дейін проблемалық несиелерді есептен шығару бойынша операцияларды белсенді жүргізуді жоспарлауда.

Мысалы, 2015 жылы банктердің 44%-ы несиелік портфельдерінің сапасы өзгеріссіз қалады, банктердің 38%-ы нашарлауды күтеді деп болжайды, бұл ретте банктердің небәрі 18%-ы портфель сапасының жақсаруын жоспарлайды.

Банктердің пікірінше, баланстарды тазартуды ынталандыру бойынша реттеуші шаралар банктерді жыл соңына дейін проблемалық несиелерді баланстан тыс есептен шығару бойынша операцияларды белсенді жүргізуге мәжбүрлейтін болады.

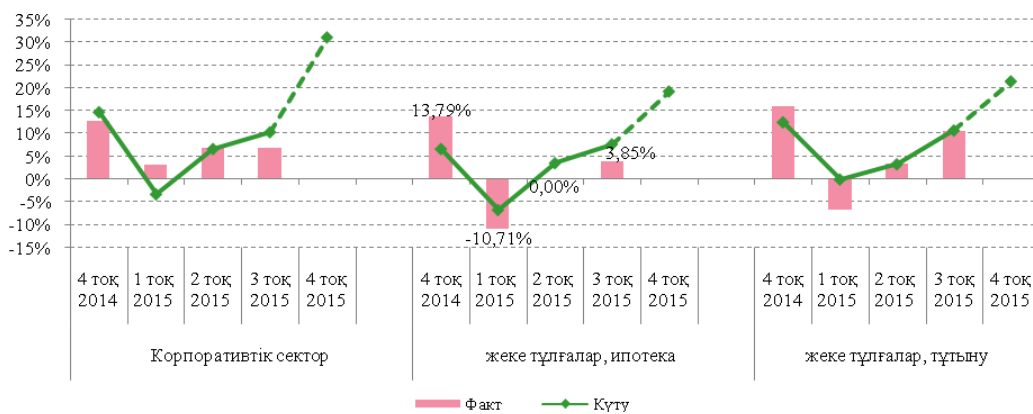
2015 жылдың басынан бастап банктер өздерінің несиелік портфельдеріндегі жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейін төмендету бойынша жұмысты белсенді түрде жүргізді. Банктер ұсынған ақпаратқа сәйкес, проблемалық берешекті төмендетудің барынша жиі қолданылатын құралдары бұдан әрі шағым-талап жұмысын жүргізу мақсатында оны баланстан тыс шоттарға есептен шығару рәсімдері, қарыздарды қайта құрылымдауды жүзеге асыру (оның ішінде қарыздар бойынша мерзімінің өтуін болдырмау мақсатында алдын ала құрылымдау өткізу), реттеуші ұсынған салық жеңілдіктерінің шеңберінде кешіру рәсімдері болды. Бұдан басқа, банктер проблемалық берешекті коллекторлық агенттіктерге және проблемалық активтерді басқару жөніндегі еншілес ұйымдарға (САБҰ) беруге жүгінді [3].

4-сурет – Банктердің несиелік портфель сапасының өзгеруін күту

Жалпы, банктер несиелік тәуекелдің өсуін болдырмау үшін сапалы қарыз алушыларды іріктеуге баса көңіл бөлуді жоспарлап отыр, бұл

мақұлданған несиелік өтінімдердің деңгейін төмендетуге әсер етеді (5-сурет).

5-сурет – Проблемалық несиелерді баланстан тыс есептен шығару операцияларының өзгеруі

Қазақстандық банктер беріп жатқан несиелер көлемі ақырындап қысқарып жатыр. Жыл басымен салыстырғанда несиелік портфель 36 млрд теңге, жыл соңында 61 млрд теңгеге дейін төмендеді.

2014 жылдың басымен салыстырғанда несие 370 млрд теңге аз берілген. Өткен жылы екінші деңгейдегі банктер 14 503 млрд теңге көлемінде несие берсе, 2015 жылы 14 133 млрд көлемінде қарыз берген.

Соңғы есептік айда 35 банктің 16-ы ғана несиелік портфельдің көлемін ұлғайта алған.

Ең үлкен өсім 25,5 млрд теңге көлемінде «АТФ» банкінде тіркелген. Нарықтағы үлесі 5,4%-ға дейін көбейді.

Екінші орында «Казком+БТА» тобы орналасты. Жылдың қорытындысы бойынша, беріл-

ген қарыз көлемі 4,42 трлн теңгені құрады. Жыл басында бұл көрсеткіш 4,40 трлн теңге деп тіркелген еді. Бұл несие нарығының 31%-ын алады.

Банктердің баланстарын төлеу мерзімі 90 күннен аса өтіп кеткен қарыздардан тазалау үшін тиімді шаралар әзірлеу және пайдалану қаржы жүйесінің тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етудегі өзекті проблемалардың бірі болып табылады.

Қазақстандық банктердің несиелік портфельдерінің сапасын және оңтайлы құрылымын қамтамасыз етумен байланысты жағдай соңғы бірнеше жыл бойы өзгерген жоқ. Мемлекет тарапынан белсенді түрде саясат жүргізбейінше және қолдау көрсетілмейінше «жұмыс істемейтін» қарыздар мәселесінің шешімі ұзақ жылдар-

ға созылып кетуі мүмкін екендігін дамыған елдердің «нашар» несиелерді шешудегі тәжірибесі көрсетіп отыр. Бұл, өз кезегінде, Қазақстанның банк секторының бәсекеге қабілеттілігін, оның ішінде, Бірыңғай Экономикалық Кеңістік шеңберіндегі ықпалдасу процестеріндегі бәсекеге қабілеттілігін және әлемдік нарықтардағы болуы мүмкін болашақ күйзелістер алдында орнықтылығын төмендетуі мүмкін.

Жүргізілген жұмыс нәтижелері бойынша Қазақстан Республикасының Салық кодексіне егер осы актив (қарыз) активті баланста тану критерийлеріне барынша сәйкес келмейтін болса, ол бойынша талап ету құқығы тоқтатылмаған банктерге салық салдарларынсыз активті есептен шығаруға мүмкіндік беретін өзгерістер енгізілді.

Мысалы, жүргізілген жұмыс және үмітсіз берешекті кешіруге мүмкіндік беретін салықтық жеңілдіктерді 2016 жылға дейін ұзарту тұтастай алғанда, банктер балансты «тазалау» бойынша белсенді іс-қимылдар қабылдаған жағдайларда банктердің несиелік портфельдерінің сапасын жақсартуды қамтамасыз етуге тиіс.

Сондай-ақ, банк секторын одан әрі дамыту мәселелерінің бірі – банктердің несиелік белсенділігіне әсер ететін жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары деңгейі және қорландырудың ұзақ мерзімді көздерінің тапшылығы проблемаларын шешу болып табылады.

Жалпы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» 2015 жылғы 30 қараша Елбасының Қазақстан халқына жолдауында ілгерілетіп отырған шаралардың барлығы нақты сипатқа ие және сенімді қар-

жыландырумен қамтамасыз етілген. 2014-2015 жылдары шағын және орта бизнесті дамытуға 1 триллион теңге бөлініп үлгерілген болатын. «Нұрлы Жол» бағдарламалары жобаларына – 2,7 триллион теңге. 2,7 триллион теңге Қазақстанға халықаралық қаржы ұйымдары тарапынан бөлінді. Қытай Халық Республикасы 2,7 миллиард доллар көлемінде несиелік берілді. Жалпы осы Жолдау жобаларын жүзеге асыруға 7,5 триллион теңге тартылмақ. Осы қаржыларды тиімді пайдалану – Үкіметтің басты міндеті және жауапкершілігі [4].

Жалпы Қазақстанда қазіргі таңдағы несиелердің негізгі түрлерін талдай келе оны жетілдіру үшін келесі ұсынылады:

- несиелердің аймақтар бойынша берілуінде, әрбір өңір бойынша жеке және заңды тұлғалардың табысына қарай пайыздық сыйақы мөлшерлемесін бекіту;

- экономика салалары бойынша берілетін несиелердің үлесінде өндіріс саласына берілетін несиелер түрлерін ынталандыру шараларын қолға алу;

- несиелік портфельдің сапасын жақсарту үшін несиелеу процесіне сақтандыру компанияларын белсенді қатыстыру;

- банктердің несиелік саясатын жетілдіру арқылы несиелеуге қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет.

Қорыта айтқанда, жоғарыда аталған ұсыныстардың отандық екінші деңгейдегі банктер тәжірибесінде несиелік саясатын жүзеге асыру барысында ескерілуі өз кезегінде ел экономикасының негізгі салаларын дамытуға, халықтың әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Банк ісі: оқулық / У.М. Искаковтың жетекшілігімен // Экономика. – Алматы, 2013. – 557 б.
- 2 Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі // Банк секторының 2013, 2014, 2015 жылдардағы жағдайы.
- 3 Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі // «Несиелік нарығының жағдайы және өлшемдерінің болжамы» екінші деңгейдегі банктерге зерттеу жүргізу, 2015 жылғы қазан.
- 4 «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» 2015 жылғы 30 қараша Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.

References

- 1 Bank isi: okulyk / U.M. Iskakovtyn zhetekshiligimen // Jekonomika. – Almaty, 2013. – 557 b.
- 2 Kazakstan Respublikasynyn Ul'tyq Banki // Bank sektorynyn 2013, 2014, 2015 zhyldardagy zhagdajy.
- 3 Kazakstan Respublikasynyn Ul'tyq Banki // «Nesielik narygynyn zhagdajy zhane ol-shemderinin bolzhamy» ekinshi dengejdegі bankterge zertteu zhurgizu, 2015 zhylygь kazan.
- 4 «Kazakstan zhana zhahandyk nakty ahualda: osu, reformalar, damu» 2015 zhylygь 30 karasha Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N.A. Nazarbaevtyn Kazakstan halkyna zholdauy.